

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi (ATA 121)

4.Ders

TANZİMAT DÖNEMİ VE I. MEŞRUTİYET'İN İLANI

Dersin Hedefi

Bu hafta izlenecek konular ile Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılda başlatmış olduğu yenileşme hareketinin Tanzimat Fermanı ve ilk anayasanın ilanı ile kat etmiş olduğu mesafe incelenerek 19. Yüzyıl boyunca devletin yaşamış olduğu siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri değışimler kavratılmaya çalışılacaktır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

A. Gülhane Hatt-ı Hümaynu (Tanzimat Fermanı 1839)

1839'da okunan Gülhane Hatt-ı Hümaynu ile başlayan ve 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanı ile sona eren döneme Tanzimat Dönemi adı verilmiştir. Bu dönemde, III. Selim'den bu yana gerçekleştirilmeye çalışılan yenilikler ile devletin mevcut durumundan kurtulmasına yönelik olarak alınacak yeni tedbirler, Gülhane Hatt-ı Hümaynu ile hukuki bir nitelik kazanmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Bu fermanla, devletin içinde bulunduğu kötü halin, geri kalmışlıktan ve İmparatorluk içinde birlik sağlanamamış olduğundan kaynaklandığı düşüncesiyle, Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmak ve gayrimüslimlerin hoşnutsuzluğunu ortadan kaldırarak isyanları engellemek amacıyla artık yeni bir adalet ve eşitlik anlayışının benimsendiği ilan edilmiştir. Sultan Abdülmecit'in ağzından kaleme alınmış olan bu metinde kişi dokunulmazlığı ve güvenliği ile ilgili hükümler ağırlıklı yer tutmaktadır. Bu hükümlerin önemi "can ve malından güvenli olan kişinin kendisini işine vereceği ve devletine, milletine sevgisinin artacağı" düşüncesinden kaynaklanmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Buna göre Osmanlı Devleti'nde artık can, ırz, şeref, namus ve haysiyet korunacak, mal güvenliği sağlanacak, askerlik süresi sınırlandırılacak ve açık yargılama yapılmadan idam cezası uygulanamayacaktır. Tanzimat Fermanı'yla, adliyenin dışında da danışma, tartışma ve oybirliği mekanizmasının oluşturulacağı ifade edilerek keyif uygulamaların her alanda sona erdirileceği ilan edilmiştir. Vergi toplamada yaşanan keyiflik, vergi sisteminin yenilenmesiyle ortadan kaldırılacaktır. Bundan sonra vergiler herkesin kudretine göre belirlenecek, bundan fazlası alınmayacaktır. Bu düzenlemelerden Müslümanlar kadar gayrimüslimlerin de yararlanacak olması, gayrimüslimlere yasalar önünde ilk kez eşitlik getirmiştir.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Fermanın sonunda Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun İstanbul'da bulunan elçiliklere resmen bildirilmesinin istenmesi, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere siyasi bir güvence vererek, onları iç işlerinden uzak tutmaya çalışma çabasını olduğunu kadar, devletin yabancı devletler karşısındaki acziyetini de göstermektedir. Bu son hüküm, Tanzimat dönemi yeniliklerinin Osmanlı Devleti'nin kendi arzusundan çok yabancı devletlerin baskısıyla gerçekleştirilmiş olduğu fikrini beslemiştir.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Bunlardan başka gayrimüslimlerin davalarının ayrı mahkemelerde görülmesine ve yeni usul kanunlarının çıkarılmasına karar verildi. Fermanla artık gayrimüslimler de asker olabilecekler ancak bedelli askerlik hakları da bulunacaktı. Bunlardan başka bir de Islahat Fermanı'yla yabancılara gayrimenkul edinme hakkı tanınmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

B. Islahat Fermanı (1856)

1853'te patlak veren Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı'yla gayrimüslimlere verdiği hakları artırmak zorunda kalmasına ve bu nedenle Islahat Fermanı'nı ilan etmesine yol açtı. Savaşın sona Viyana'da yapılan barış görüşmelerinde Rusya, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Hristiyanlara tanınan hakların genişletilmesini ön şart olarak koymuş, işte bu şartı gerçekleştirmek üzere Osmanlı Devleti 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etmişti. Bu fermanla Müslümanlarla gayrimüslimler arasında her alanda eşitlik sağlanıyordu. Gayrimüslimler bütün devlet memurluklarına ve meclislere girebilecekti. Aynı zamanda askeri ve sivil tüm okullara girme hakkını da elde ettiler.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

C. İdari, Askeri, Hukuk ve Eğitim Alanlarında Yenilikler

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra idare, hukuk, askerlik ve eğitimde pek çok gelişme yaşanmıştır. 1840'ta Ceza Kanunnamesi çıkmış, bütün Osmanlı uyruklarının yasalar önünde eşit olduğu hükmü bu Kanunname'de yer almıştır. Aynı zamanda çıkarılan bir fermanla vergilerin vali ve mültezimler tarafından toplandığı iltizam usulü kaldırılarak mahalli meclisler kurulmuştur. 1855'te İstanbul Şehremaneti, 1857'de Beyoğlu Belediye Dairesi kurulmuş, 1868'de Dersaadet Belediye İdaresi Nizamnamesi çıkarılarak Belediye Meclislerinin seçimle oluşturulması kararı alınmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

1841'de ordunun adı Asakir-i Nizamiye-i Şahane olarak değiştirilmiş ve askerlik süresi 5 yıl ile sınırlandırılmıştır. 1834'te kurulmuş olan Harbiye Mektebi, 1845'te Harbiye ve İdadi diye iki kısma ayrılmıştır. Harbiye ilk mezunlarını 1848'de vermiştir. 1849'da Askeri Baytar Mektebi açılmıştır. 1845'te eğitim işlerini düzenlemek üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat ve 1846'da mevcut okulların düzenlenmesi ve bir Darülfünunun (Üniversite) açılması işleriyle ilgilenmek üzere Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. 1847'de mevcut iki rüştiyeye (ortaokul) bir atne daha eklenmiş, 1849'da toplam rüştiye sayısı yediye çıkarılmıştır. Rüştiye sayısı 1856'ta 60'ı, 1867'de 108'i bulacaktır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

- 1848'te rüştiyelere öğretmen yetiştirmek üzere darülmuallimin (erkek öğretmen okulu) kuruldu. 1858'de ilk kız rüştiyesi İstanbul'da açıldı. 1874'te kız rüştiyelerinin sayısı 9'a ulaştı. 1859'da idareci yetiştirmek üzere Mülkiye Mektebi kuruldu. 1868'de Galatasaray Sulatnisi (Lisesi), 1872'de Darüşşafaka Lisesi açılmış, İstanbul'da idadi (lise) sayısı 1874'te dörde çıkmıştır. İlk askeri rüştiyeler 1875'te, ilk Darülfünun 1870'te açılmıştır. 1870'te kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere darülmuallimat (kız öğretmen okulu) kurulmuştur.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

D. Dış Borçlanma

Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ni için Islahat Fermanı'nı ilan etmek zorunda kalmanın dışında bir diğer yıkıcı sonucu da dış borçlanma sürecini başlatması olmuştur. Savaşın harap ettiği maliyeyi düzeltmek amacıyla Avrupa devletlerinden ilk borç 1854 yılında alınmıştır. Bu tarihten sonra savaş-isyan masrafları, silah alımı, saray inşaatı, maaş ödemeleri gibi nedenlerin yanı sıra sarayın sefahat yaşamını sürdürebilmesi amacıyla da 1875 yılına kadar toplam 15 kez borç alınacak, alınan borç tutarı 220 milyon sterlini bulacaktır. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılına gelindiğinde toplam dış borcu 280 milyon sterlin tutarındadır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Osmanlı Devleti borçlarını ödeyemeyince II. Abdülhamit devrinde 1881'de Muharrem Kararnamesi ile yabancı alacaklılar tarafından idare edilen Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi kurulmuştur.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

II. Abdülhamit

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

E. Yeni Osmanlılar Hareketi

Avrupa'da mutlakiyet rejimlerine karşı meşrutiyeti savunan ihtilal hareketleri Osmanlı aydınlarını da etkilemiş, devletin kötü idare, bozuk maliye ve gayrimüslim isyanlarından ancak meşrutiyet rejimine geçerek kurtulabileceği inancı artmıştı. Bu inanca göre, Meşrutiyet rejimi altında hürriyet ve eşitlik esaslarının kabul edildiği ve mebuslar meclisinin açıldığı ülkede "Osmanlı milleti" bilinci oluşturulabilecek ve devletin birliği sağlanarak tüm olumsuzluklar ortadan kaldırılacaktı. Bu düşünceler uzun zamandır Osmanlı aydınları içinde yayılmışken, 1865'te üyelerinin çoğunluğu dönemin gazetecilerinden oluşan Meslek adlı bir örgüt kuruldu.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

İçinde Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınların da bulunduğu bu Cemiyet'in üyeleri, Sadrazam Ali Paşa Hükümeti'ni devirerek Sultan Abdülaziz'e meşrutiyet ilan ettirmeyi planlamış ancak bu planlarının öğrenilmesi üzerine, 1867'de İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır. Aynı yıl Paris'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuş olan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Nuri Bey, Mehmet Bey, Rıfat Bey, Agah Efendi ve Fazıl Paşa düşüncelerini yaymak için bir de gazete çıkarmaya başlamışlardır. Cemiyet'in kurucusu 8 arkadaş arasında kısa bir zaman sonra çıkan anlaşmazlıklardan dolayı ayrılmalar başlamış ve Hürriyet, Ulum, İttihat gibi farklı farklı gazeteler yayınlanmaya başlanmıştır.

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri

1. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

Cemiyet'in en ünlü isimlerinden Namık Kemal 1870'te İstanbul'a dönmüş ve 1873'te Vatan Yahut Silistre oyununu sahnelemiştir. Namık Kemal, "vatan şairliği" yaparak Osmanlı topraklarında yaşayan halkat Osmanlı milliyetçiliği duygu ve düşüncesini oluşturmaya çalışmaktadır. Namık Kemal'in düşüncesine göre halka siyasi haklarının ve özgürlüklerinin de verilmesiyle birlikte Müslim-gayrimüslim Osmanlı halkı, Meclis vasıtasıyla dilediği kanunu yaparak sulh içinde yaşamını sürdürecektir. Namık Kemal'in bu düşüncesi, Yeni Osmanlı hareketinin meşrutiyetten beklentilerini de özetlemektedir.(28)

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

A. Kanun-ı Esasi'nin Kabulü (23 Aralık 1876)

1875'te Sultan Abdülaziz'in hallinden sonra Osmanlı tahtına 1876'da V. Murat'ın geçtiği dönemde Yeni Osmanlıların görüşünü benimsemiş olan Mithat Paşa da Şûrâyı Devlet Reisi olmuştu. Mithat Paşa nüfuzunu kullanarak V. Murat'ı tahttan indirip meşrutiyeti ilan etme sözü veren II. Abdülhamit'i tahta geçirdi.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

II. Abdülhamit'in tahta çıkışıyla birlikte Mithat Paşa da sadrazamlığa yükselmişti. Mithat Paşa başkanlığında 28 üyeden oluşan bir komisyon tarafından Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası olan Kanun-i Esasi hazırlanmaya başlandı ve 23 Aralık 1876'da kabul ve ilan edildi. Bu sırada Balkanlarla ilgili düzenlemeleri görüşmek üzere büyük devletler Tersane Konferansı'nda toplanmışlardı.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Meşrutiyetin ilanıyla aynı zamanda büyük devletlere Osmanlı Devleti'nin kendi yönetimini üstlenebileceği mesajını vermek ve devletin iç işlerine karışılmasını önlemek amaçlanıyordu. Konferans, Meşrutiyetin ilanına rağmen Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın özerkliğini isteyen bir ıslahat planı hazırlamıştı. Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa girmeyi göze alarak bu planı reddetti.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

- Konferanstan sonra II. Abdülhamit Mithat Paşa'yı azlederek sürgüne gönderdi. Mithat Paşa 1 yıl sonra affedilecek ve yurda dönmesine izin verilecekti. Ancak 1880'de İzmir Valiliği görevinde iken Abdülaziz'i öldürmekle suçlanarak idama mahkûm edildi. İç ve dış kamuoyunun baskısı nedeniyle cezası hafifletilerek Atif'e (Suudi Arabistan) sürüldü ancak Atif'te hapishanede boğularak öldürüldü.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

İlk Osmanlı Meclisi'nin büyük törenlerle açılışı

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Mithat Paşa, Kanun-i Esasi'nin padişaha " gerekli polis tahkikatından sonra istediği şahsiyetleri sürgün etme" hakkı veren 113. maddesine dayanılarak sürgün edilmişti. Bu madde, meşrutiyet rejiminin gereği olarak Kanun-i Esasi'nin padişahın yetkilerini gerekitiği oranda sınırlamamış olduğunu gösteriyordu. Üstelik II. Abdülhamit Anayasa'ya sadakat yemini etmekten de uzak durmuştu. Kanun-i Esasi, padişahın yetkisini açık olarak "Padişahın Meclis-i Mebusan'ın benimsemediği bir konuyu yasalaştıramayacağı" hükmüyle sınırlıyordu. Bundan başka Kanun-i Esasi ile meclisler mali meselelerde güçlü bir iradeye sahip olmuştu. Kanun-i Esasi, padişahın iradesini yargı/mahkemelerde de kısıtlıyordu.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Mahkemeler Anayasa ile yetkili, kısmen bağımsız yargı organları şeklini alırken, her türlü müdahaleden de kanun yoluyla uzak tutuluyordu. İlk Anayasa'nın başlıca önemi, kişi hak ve özgürlüklerine getirdiği yeniliklerden kaynaklanıyordu. Kanun-i Esasi'nin 8, 9 ve 10. maddeleri Osmanlı Devleti'nde bulunan herkesin din ve mezhebine bakılmaksızın Osmanlı olduğunu kanunlaştırmış, herkesin yasalar önünde eşit olduğu, dokunulmazlığı bulunduğu ve yasaların dışında cezalandırılmayacağı Anayasa'nın güvencesi altına alınmıştı. Osmanlı vatandaşının mal ve mülk güvenliği de artık yasalarla korunuyordu.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Kanun-i Esasi'nin bir Anayasa metni olarak kabulünü sağlayan esas hüküm ise "Anayasa'nın üstünlüğü ve değişmezliği" ilkelerini barındırmış olmasından kaynaklanır. Böylece padişah, daha önce gelenek ve dinsel inançlardan aldığı hâkimiyet hakkını şimdi bir hukuki belgeden almaktadır. Görüldüğü gibi, Kanun-i Esasi ile meşrutiyet sistemine tam bir geçiş sağlanamamışsa da kesin olarak mutlak monarşiden çıkılmaya başlanmıştır.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

B. İlk Osmanlı Meclisi'nin Kapatılması (1878)

Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra seçimler yapılmış ve ilk Meclis 20 Mart 1877'de toplanmıştır. Rusya, 24 Nisan 1877'de Tersane Konferansı'nda Balkanlarla ilgili düzenlemeleri kabul etmeyen Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve "93 Harbi" olarak bilinen Türk-Rus savaşı başlamıştır.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

- II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878'de Türk-Rus savaşını gerekçe göstererek Meclis'in tatil edildiğini ilan etmiş, Meclis bir daha toplantıya çağırılmamıştır. Osmanlı ordusunun çeşitli başarılarına rağmen Rusların zaferiyle sonuçlanan savaş sonunda 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması yapılmış ve Balkanlar, Kars, Batum ve Bayazıt Rus hâkimiyeti altına girmiştir.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Rusya'nın elde ettiği bu üstünlüğün Avrupa devletleri lehine dengelenmesi amacıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında aynı yıl Berlin Antlaşması imzalanmıştır.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

C. II. Abdülhamit'in Mutlakiyet Yönetimi (1876-1909)

Osmanlı Devleti, 1878'de Meclis'in tatil edilmesi ve bundan sonra Anayasa'nın hükümlerinin uygulanmaması nedeniyle, 1908 yılına kadar II. Abdülhamit'in mutlakiyet idaresi altında yönetilmiştir. Yenileşme Hareketleri II. Abdülhamit zamanında da sürmüştür. Padişah özellikle Müslüman halkın eğitiminin yükseltilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. İlk ve orta okullar ile lise ve öğretmen okullarının sayısı artırılmış, Darülfünun'a bağlı olarak Edebiyat, Hukuk ve Tıp fakülteleri açılmıştır. Eğitimdeki gelişmelerin yanı sıra ulaşım ve haberleşmede de önemli adımlar atılmış, özellikle demiryolculuk bu dönem hız kazanmıştır.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

II. Abdülhamit döneminde, bu zamana kadar alınan dış borçların büyük oranda ödenememiş olması nedeniyle yabancı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları artmıştır. 1854'te ilk dış borcunu alan devlet, ödenememiş borçlarla ilgili olarak Fransa, İngiltere, Avusturya, Almanya ve diğer alacaklı temsilcilerinin katılımıyla başlayan görüşmeler sonunda 20 Aralık 1881'de kabul edilen Muharrem Kararnamesi'yle İstanbul'da Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi'nin kurulmasını kabul etmiştir. 1881 yılında kurulan ve bir yıl sonra çalışmalarına başlayan idare tarafından, Osmanlı Devleti içinde devlet gelirlerinin yabancılar tarafından toplanarak Avrupa'ya aktarılması usulü uygulanmıştır.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Esas ağırlığı taşrada olan Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde 5 binden fazla çalışan bulunmaktaydı ve II. Abdülhamit böyle bir idarenin kurulmasını, borçların yarı yarıya indirilmesi koşuluyla kabul etmişti.

II. Abdülhamit, iç siyasette kurduğu geniş ve düzenli hafiye teşkilatıyla halkın her hareketini gözleyip siyasi olayların çıkmasını önleme yoluna gitmişti. Bu nedenle onun dönemine keyfi, baskıcı idare anlamına gelen "istibdat" adı verilmiştir. İstibdat idaresine karşı İttihat-ı Osmani Cemiyeti gizli bir teşkilat olarak 1889'da kuruldu. Bu Cemiyet, II. Abdülhamit sonrası döneme damgasını vuracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de öncülük etmiştir.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Düyun-ı Umumiye İdaresi

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Yeni Osmanlı düşüncesi, ümit bağlanılan Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet'in beklenen sonucu getirmemesi ve bir Osmanlı milleti yaratmaması üzerine yeni çözüm arayışlarına yönelmiş ve II. Abdülhamit devrinden itibaren üç siyasi fikir önem kazanmaya başlamıştır. Bu siyasi fikirler Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür. Batıcılık akımı, taklitçilik olarak değerlendirilmiş ve bu düşünce akımı Batı'nın maddi gelişmeleri dışında kültürü ve ahlakının da yayılmasına hizmet ettiği için eleştirilmiştir. İslamcı görüş, devletin gerilemesinin nedeninin din olmadığını, İslamcı zihniyetin anlaşılamamış olmasından dolayı bu kötü duruma gelindiğini ve İslam'ın yeniliklere açık olduğunu savunmuştur.

2. I. MEŞRUTİYET'İN İLANI VE II. ABDÜLHAMİT DEVRİ

Osmanlı Devleti içinde farklı milliyet ve dinler arasında istenen birliğin yaratılamamış olması ve Osmanlı memleketinden ayrılmak amacıyla pek çok isyan hareketinin ortaya çıkmış olması ise Türkçülük akımının güçlenmesine neden olmuştu. II. Abdülhamit sonrası dönemde İttihat ve Terakki iktidarının dayandığı düşünsel temel de Türkçülük olacaktır.